

Mot ett rättighetsbaserad multilateralt globalt livsmedelssystem

Det globala livsmedelssystemet är idag varken hållbart eller socialt rättvist. Det är ett system som dagligen låter 840 miljoner människor gå hungriga och alltså ett brott mot allas rätt till tillräcklig näring. Bland dem som går hungriga finns tiotals miljoner lantarbetare och livsmedelsarbetare vars arbetskraft exploateras för att producera livsmedel. Det är ett system som genererar jordbruksexport för 545 miljarder USD årligen, samtidigt som 8 miljoner människor varje år dör av svält eller svältrelaterade sjukdomar. Dagens globala livsmedelssystem sprider produktionsmetoder som leder till att 3 till 4 miljoner lantarbetare årligen förgiftas av bekämpningsmedel och i genomsnitt 3 300 lantarbetare dör varje månad. Och det är ett system som snabbt förstör själva den ekologi den är beroende av.

Miljöfrågor har därför en självklar plats på den globala agendan för lant- och livsmedelsarbetarfacken, som ju har ett starkt intresse av att hjälpa till att skapa och genomdriva multilaterala miljöavtal (MEA) som ett led i kampen för ett rättvist och hållbart globalt livsmedelssystem. Effektivt tillämpade MEA-avtal är inte bara viktiga som en garanti för det globala livsmedelssystemets hållbarhet, de är också potentiellt användbara verktyg som lant- och livsmedelsarbetare kan utnyttja för att förbättra den långsiktiga anställningstryggheten och sin arbets- och livsmiljö. Befintliga MEA-avtal kan förbättras och tillämpas så att arbetsmiljö effektivt integreras med förbättrad livsmedelssäkerhet och livsmedelshygien och miljöskydd. Och de principer och rättigheter som förkroppsligas i MEA-avtalen kan potentiellt användas för att utmana företagets makt över livsmedelskedjan och ge det globala livsmedelssystemet en ny inriktning som baseras på förverkligandet av rätten till en säker – och hållbar – produktion, förädling och distribution av livsmedel. Tillsammans med ILO:s konventioner och FN-konventionen om mänskliga rättigheter måste MEA-avtalen erkännas som en oskiljaktig del av kampen för anständigt arbete i jordbruket och förverkligandet av rätten till bra, säker mat.

Byggstenarna för en ny rättighetsbaserad multilateralism finns redan i form av FN- och ILO-konventioner och MEA-avtal. Men brister i tillämpningen är ett uppenbart och stort problem för arbetstagarna. Problemet har sitt ursprung i det gångna halvseklats metodiska försök att undergräva det FN-baserade systemet – ett angrepp som intensifierats under de två senaste decenniernas nyliberalism. I egenskap av den globala nyliberalismens organ samordnar WTO angreppet genom att systematiskt urholka de principer och rättigheter som förkroppsligas i FN:s multilaterala fördrag, i synnerhet konventionerna om arbetstagares och fackförbunds rättigheter, mänskliga rättigheter och miljön. En effektiv tillämpning inbegriper därför insatser för att begränsa verkningarna av företagsdrivna frihandelsuppgörelser och tvinga länders regeringar att respektera – och inte underminera – FN:s multilateralism. Om befintliga multilaterala FN-fördrag tillämpas och utvidgas kan de spela en viktig roll i sammanförandet av uthållighet, social rättvisa och anständigt arbete i

livsmedelsindustri och jordbruk med den samhälleliga regleringen av internationell handel och investeringar.

Cartagena-protokollet om biosäkerhet: multilateralism för arbetstagare

Ett viktigt exempel på ett MEA-avtal som kräver effektiv uppbackning av lant- och livsmedelsarbetarfack är Cartagena-protokollet om biosäkerhet till FN-konventionen om biologisk mångfald. Protokollet om biosäkerhet är ett juridiskt bindande avtal som erkänner staters suveräna rätt att vägra importera eller i miljön sätta ut levande modifierade organismer (LMO) – vad som annars oftast kallas genetiskt modifierade organismer (GMO).¹ Protokollet om biosäkerhet trädde i kraft 11 september 2003, 90 dagar efter att det fick sin femtionde ratificering. *I egenskap av det första juridiskt bindande globala avtal där länder tillerkänns rätten att tillbakavisa GMO:er med hänvisning till försiktighetsprincipen är protokollet om biosäkerhet ett strategiskt tillfälle för lant- och livsmedelsarbetarfacken att använda MEA-avtal som konkreta byggstenar i ett FN-baserat handelssystem som kan utgöra ett nödvändigt alternativ till WTO.*

Försiktighetsprincipen är en viktig del av MEA-avtalen eftersom den ger arbetstagarnas och konsumenternas hälsa och säkerhet, miljön och sund förnuftet företräde framför företagets vinster. Enligt WTO-reglerna måste det först bevisas att varor och processer är skadliga innan de kan omfattas av restriktioner. Men enligt försiktighetsprincipen har stater rätt att förbjuda produkter och processer (både GMO:er och giftiga kemikalier) så länge det inte kan bevisas att de är ofarliga för miljön och människors hälsa. Tyngdpunkten förskjuts alltså från att bevisa att något är farligt – vilket i praktiken innebär att människa och miljö utsätts för löpande experiment – till ställningstagandet att en produkt eller process inte får användas förrän det bevisats att den är säker.² Det är sunt förnuft av det här slaget som facket kan och måste tillämpa i kampen för en ny multilateralism som ifrågasätter WTO:s företagsdrivna agenda.

Två tredjedelar av dem som undertecknat protokollet är utvecklingsländer, och den största regionala gruppen är från Afrika. Därmed krossas myten att MEA-avtalen skulle vara ett slags "protektionism" som i-länderna på miljömässiga grunder påtvingar tredje världen. Det bevisar att den oinskränkta rätten att förbjuda importen av GMO-produkter är förknippad med nationella utvecklingsmål och – potentiellt – kan användas för jordbruksreformer. Protokollet är en viktig öppning för lantarbetarfacken i utvecklingsländer som

¹ Protokollet om biosäkerhet använder termen levande modifierade organismer (Living Modified Organism, LMO) istället för GMO.

² Försiktighetsprincipen tillämpas i situationer där det föreligger en eventuell fara eller oåterkallelig risk för människors hälsa och/eller miljön, och där åtgärder krävs för att förebygga dessa risker tills processen eller produkten bevisats ofarlig. Det betyder att bristen på vetenskaplig visshet inte kan användas för att rättfärdiga bristen på förebyggande åtgärder avseende riskerna. Försiktighetsprincipen uppmuntrar mer omfattande vetenskapligt forskningsarbete och grundligare riskanalyser. Dessutom öppnar den vägen för att anlägga ett vidare, socialt och kulturellt perspektiv i riskbedömningen.

kan använda biosäkerheten som ett vapen i kampen för sina kollektiva rättigheter i ett hållbart jordbrukssystem kännetecknat av anständigt arbete.

Utvecklingsländernas stora och positiva betydelse för att föra biosäkerhetsprotokollet från ord till handling lägger också grunden till en strategi för hur företagens växande makt över jordbruket ska begränsas. I verkligheten saknar de flesta länder den teknologi som behövs för att kontrollera, reglera och testa importerade GMO-produkter. Väsentliga delar av protokollet avseende den faktiska GMO-importen efter beviljande av importtillstånd kan därför inte utföras. Detta innebär att *regeringarna i länder som undertecknat protokollet kan och bör utnyttja rätten att tillsvidare upphöra med all internationell handel i GMO-produkter. För facket är detta en chans att med legitimt stöd i internationell lag kräva ett GMO-förbud samt tillbakavisa den amerikanska regeringens försök att använda WTO för att med tvång öppna marknader för GMO:er.*

Europeiska fackförbund som ställt sig bakom EU:s selektiva eller faktiska vägran att utfärda tillstånd för handel med GMO:er – med hänvisning till miljön eller arbetsmiljön eller på grund av befarade förluster i arbetstillfällen tack vare konsumentreaktioner – bör också välkomna den legitimitet i internationell lag som protokollet nu ger. EU har undertecknat protokollet och är alltså bundet av dess villkor avseende GMO-export, men saknar juridisk grund för ett förbud mot GMO-import. Ett par dussin tillståndsansökningar för handel med GMO:er behandlas för tillfället av EU-kommissionen, och fler är på väg. WTO:s angrepp på kravet på innehållsdeklaration och motståndet från EU:s bioteknikindustri mot EU:s tillståndsvägran måste mötas med ett starkare försvar av ett GMO-fritt jordbruk. *Biosäkerhetsprotokollet är, med sin ställning som internationell lag, alternativet till det prekära moratorium som EU:s egen jordbrukskommissionär arbetar för att avskaffa.* Det bör också läggas till grund för en livligare debatt i den nordamerikanska arbetarrörelsen.

Täpp till kryphålen

Biosäkerhetsprotokollet är i sin nuvarande utformning behäftat med ett antal brister som beror på att en handfull regeringar i länder med GMO-export medvetet driver en politik som går bioteknikföretagens ärenden.³ En gemensam insats behövs därför där fackförbund, icke-statliga organisationer och miljöorganisationer samverkar för att tvinga regeringar och stater att täppa till kryphålen och stärka protokollet. Ett problem som omedelbart måste åtgärdas är protokollets distinktion mellan GMO:er som avses för utsättning i miljön (som utsäde i kommersiell odling) och GMO:er som avses för livsmedel, djurfoder eller förädling. Medan distinktionen går företagens ärenden – särskilt djurfodersexportörernas – återspeglar den inte biologiska fakta om GMO:er. *Varje GMO-frö är utsäde, oberoende av vilken användning som avsetts.* En mängd okontrollerbara faktorer förvandlar GMO-säd till GMO-

³ Den så kallade Miami-gruppen, som består av USA, Kanada, Argentina, Australien, Chile och Uruguay, bildades för att bekämpa framtagandet av ett heltäckande biosäkerhetsprotokoll som inkluderar försiktighetsprincipen. Det bör noteras att två länder ensamma står för drygt 90% av alla GMO-grödor som produceras i världen – USA och Argentina. Tillsammans med Kanada och Kina svarar USA och Argentina för 99% av den globala areal som odlas med GMO-grödor.

grödor som kan korsbefrukta andra naturliga grödor, till exempel fröspill vid transport och lagring, avsiktlig eller oavsiktlig såning av importerat utsäde, o s v.

I Mexiko – majsens hemland – har GMO-smitta konstaterats i inhemska varianter på 33 platser i nio delstater trots mexikanska regeringens moratorium för genmodifierad majs. Den sannolika smittokällan är importen av GMO-majs från USA, som under NAFTA vällt över gränsen till priser under produktionskostnaden med ödesdigra konsekvenser för lantarbetarna och deras samhällen.

Tillsammans med transportarbetarna har lant- och livsmedelsarbetarna förstahandserfarenheter av hantering och paketering av säd och kan utnyttja den kunskapen för att ifrågasätta den falska distinktionen mellan GMO-frön som avses som utsäde och GMO-säd som avses för användning i livsmedel och foder.⁴ *Lant- och livsmedelsarbetarfacken kan därför spela en aktiv roll i ifrågasättandet av protokollsdistinktionen och för att åstadkomma nationell lagstiftning som behandlar all import av GMO-säd som utsättning i miljön.* Till syvende och sist är enda sättet att förhindra att GMO-säd smittar konventionella sädeslag eller grödor att förbjuda all GMO-import.

GMO:erna och miljön

GMO:ernas spridning genom kommersiell såning och smitta av konventionella grödor har skapat nya problem för lantarbetarna. Överföringen av motståndskraft mot växtbekämpningsmedel från GMO-grödor som Monsanto's sojaböna Roundup Ready till ogräs har gett upphov till resistent ogräs. Detta i sin tur har lett till ökad användning av giftiga växtbekämpningsmedel. På liknande vis ökar insekters resistens mot det biologiska bekämpningsmedlet Bt på grund av överexponering för det Bt som Bt-majsen innehåller. Nya studier i USA har visat att bekämpningsmedelsanvändningen ökat till följd av den omfattande kommersiella odlingen av Bt-majs och sojabönan Roundup Ready. I Argentina – världens näst största producent av Roundup Ready efter USA – har ogräsresistensen mot Monsanto's växtbekämpningsmedel Roundup (glyphosat) gått så långt att bekämpningsmedlet används utspätt. Detta har allvarliga och långvariga hälsokonsekvenser för lantarbetarna och deras samhällen.

Tillsammans med ILO-konvention 184 om hälsa och säkerhet i jordbruket (2001) är biosäkerhetsprotokollet ett viktigt internationellt verktyg som lantarbetarfacken kan använda gentemot GMO-smitta och GMO-grödornas spridning och därigenom bidra till den pågående kampen mot en ständigt ökande bekämpningsmedelsexponering som leder till skador och dödsfall.

⁴ För ett miljöperspektiv, se Greenpeace International, *How to Implement Article 18 of the Cartagena Protocol on Biosafety on Handling, Transport, Packaging and Identification of Living Modified Organisms*, februari 2004. Det finns ett uppenbart behov av ett fackligt perspektiv som stärker tillämpningen av protokollets artikel 18.

Avskaffa onödiga risker

Att traditionella grödor smittas av GMO:er ska inte ses som en isolerad miljöfråga. Som konsumenter hotas arbetstagarna av okända hälsorisker. Man vet ingenting om GMO:ernas långsiktiga konsekvenser för hälsan, och befintliga foderstudier på djur ger inte tillräckligt underlag för att säga att GMO:er är säkra för människor. I USA – som är världens största producent och konsument av GMO:er – finns ingen heltäckande utvärdering av livsmedels säkerheten hos genetiskt modifierade livsmedel. Amerikanska livsmedelsverket, US Food & Drug Administration (FDA), förlitar sig på de ofullständiga uppgifter som frivilligt lämnas in av bioteknikföretagen och gör inga egna studier. FDA bekräftar bara att det företag som ansvarar för en GMO-gröda anser att den är säker för mänsklig konsumtion. Det görs ingen annan säkerhetsanalys och inte heller görs någon utvärdering efter att ett GMO-livsmedel introducerats på marknaden och står på butikshyllan. Avsaknaden av säkerhetsanalys har blivit norm i flera länder runtom i världen, och USA:s regering försöker upphöja det till global norm genom WTO.

Biosäkerhetsprotokollet är en utgångspunkt för att med hjälp av internationell lag skydda konsumenten mot GMO:er och garantera rätten till kunskap genom innehållsdeklaration och nivårestriktioner för GMO-smitta. Som konsumenter har arbetstagarna nytta av dessa regelverk. Innehållsdeklarationer leder till att fler konsumenter säger nej till GMO:er, vilket i sin tur har direkta följder för lant- och livsmedelsarbetarna. I den bemärkelsen är GMO:erna inte enbart en miljö- och hälsorisk, utan också en ekonomisk risk för de anställda i företag som odlar GMO:er eller använder dem i livsmedelsproduktion. Här kan alltså livsmedelsarbetarfacken använda biosäkerhetsprotokollet för att förhandla fram en GMO-fri policy på arbetsplatsen och på så vis undanröja det hot mot jobben som konsumentens nej till GMO-produkter innebär.

Italienska livsmedels- och lantbruksfack har redan börjat förhandla om GMO-fri produktion med livsmedelssektorns storföretag. Den här kollektivförhandlingsprocessen är en viktig solidaritetshandling med samtliga arbetstagare som konsumenter. Det nationella avtalet nyligen med italienska pasta- och brödtillverkaren Barilla innehåller till exempel följande klausul: "Avseende GMO:er har Barilla valt att tillämpa försiktighet och beslutat att inte använda genetiskt modifierade ingredienser. För att säkerställa den fullständiga frånvaron av GMO:er i företagets produkter tillämpas stränga leverantörsrutiner som verifieras av externa certifieringsorgan." Kollektivavtalet med transnationella tillverkaren av fruktkonserver och grönsaks- och fruktjuice Conserve Italia är än mer långtgående: "Avseende GMO:er har Conserve Italia beslutat att inte använda ingredienser och råmaterial som innehåller GMO:er. För att garantera deras frånvaro ska leverantörskedjans hanteringsrutiner eller inspektion av högriskmaterial (soja och majs och dessas derivat) handhas av leverantörerna. Conserve Italia kommer att göra stickprovsanalyser i sina egna - för GMO-analys godkända - laboratorier." De italienska facken har dessutom fått in en klausul om GMO-frihet i sitt avtal med bryggaren Peroni – ett dotterbolag till transnationella jätten SABMiller.

Ekonomiskt skadeståndsansvar

Enligt biosäkerhetsprotokollet ska ett omfattande regelverk för ansvar och skadestånd inrättas inom fyra år efter första mötet mellan protokollets parter (som ägde rum i februari 2004). Regelverket, som väntas vara klart för tillämpning 2007, omfattar bland annat ersättning för förlust eller skada vållad av GMO-smitta. Betoningen av det ekonomiska skadeståndsansvaret för företag i GMO-exporterande länder är av enorm betydelse för lant- och livsmedelsarbetarfacken. Genom att exportera GMO:er till andra länder tar industrijordbruket och livsmedelsföretagen stora ekonomiska risker, förutom den eventuella risken för miljön och folkhälsan. Detta är i sin tur ett hot mot jobben för lant- och livsmedelsarbetarna eftersom det ekonomiska skadeståndsansvaret för GMO-smitta kan innebära lönesänkningar, förlorade arbetstillfällen eller konkurs.

Efter flera stora skandaler med GMO-smitta har ett växande antal försäkringsbolag förklarat att de inte tänker ersätta förlust eller skada som vållas av GMO-grödor. Enligt en rapport om försäkringar och genteknikindustrin som publicerades 2003 har världens näst största återförsäkringsföretag, SwissRe, redan meddelat att det inte kommer att försäkra bioteknikföretag inom jordbruket eller ersätta förluster i samband med GMO:er.⁵

GMO:ernas miljörisker är inte längre något som det spekuleras om. När GMO:er släpps ut i miljön – om så bara som exporterad såd för användning i livsmedel och djurfoder – är smittan oundviklig och oåterkallelig.⁶ Användningen och spridningen av GMO:er ökar alltså bara den redan befintliga otryggheten och sårbarheten för lant- och livsmedelsarbetarna, och undergräver den långsiktiga överlevnaden för livsmedels- och lantbruksindustrin. Det sunda förnuftet kräver att livsmedels- och lantbruksföretagen undviker de här riskerna genom att säga nej till GMO:er i sina leverantörskedjor, livsmedel och exportprodukter. Det är en ståndpunkt som lant- och livsmedelsarbetarna måste tvinga företagen att inta.

Fackets betydelse för kontroll och efterlevnad

Enligt biosäkerhetsprotokollet ska en granskningskommitté utses av de länder som undertecknat protokollet. Granskningskommitténs uppgift är att kontrollera biosäkerhetsprotokollets tillämpning, undersöka åsidosättanden av protokollets regler och lösa konflikter avseende sådana åsidosättanden. Det

⁵ T. Epprecht, *Genetic Engineering and Liability Insurance: The Controversy on GMOs Continues*, 2003:

http://www.saveourseeds.org/downloads/Epprecht_GEinsurance_07_03.pdf

⁶ I januari 2003 konstaterade en internationell konferens som arrangerats av Europeiska vetenskapsrådet med över 250 vetenskapsmän och forskare att GMO-smitta orsakad av korsningar mellan GMO-grödor och vilda arter blir allt vanligare. Konferensdeltagarna konstaterade dessutom att det behövs en "global riskanalys" med tanke på frösmittan. Proceedings of the Conference organized by the European Science Foundation. Assessing the Impact of Genetically Modified Plants (GMP): Introgression from Genetically Modified Plants (GMP) into Wild Relatives and its Consequences, 21-24 januari, 2003, University of Amsterdam, Nederländerna.

här är en viktig mekanism som garanterar att biosäkerheten skyddas effektivt i alla berörda länder.

Miljögrupper har redan ställt sig bakom inrättandet av en granskningskommitté och krävt att icke-statliga organisationer ska erkännas som en källa till relevant information av kommittén när den behandlar åsidosättanden.⁷ Det är viktigt för lant- och livsmedelsarbetarna att stödja denna ståndpunkt och se till att fackförbunden – som en källa till förstahandskunskaper och information om jordbrukets och livsmedelsproduktionens verklighet – konsulteras av granskningskommittén. *Tillsammans med miljögrupper, konsumentorganisationer och icke-statliga organisationer kan lant- och livsmedelsarbetarfacken bidra till att få biosäkerhetsprotokollet att fungera, samtidigt som de ser till att arbetarperspektivet på GMO-smitta finns med i kontrollprocessen.*

WTO-hotet mot FN-baserad multilateralism

Biosäkerhetsprotokollet är ett exempel på hur WTO:s företagsdrivna agenda systematiskt undergräver multilaterala FN-fördrag som vill bevara universellt giltiga sociala och miljömässiga rättigheter. Konflikten mellan WTO och biosäkerhetsprotokollet trappades upp när protokollet trädde i kraft på andra dagen av WTO:s femte ministermöte i Cancún (11 september 2003).

I upptakten till Cancún intog den amerikanska regeringen en mer aggressiv hållning till restriktioner mot GMO:er runtom i världen och förlitade sig på WTO som ett politiskt redskap för att tvinga de här marknaderna att öppna sig. Industrijordbruksjättar som Monsanto oroar sig för att ett växande motstånd mot GMO:er världen över stänger marknader och minskar vinsterna. När USA:s regering 13 maj 2003 tillsammans med Kanada och Argentina lämnade in ett formellt klagomål mot EU:s moratorium för nya genmodifierade produkter är det intressen hos Monsanto och andra agrokemiföretag som tillgodoses, i vars egenintresse det ligger att jordbruket blir så beroende som möjligt av GMO-grödor. Trots att EU:s moratorium skulle hävas inom några månader drev USA WTO-klagomålet vidare i syfte att avskräcka andra länder i världen från att införa liknande restriktioner.

WTO-klagomålet var också ett svar på industrijordbrukets farhågor att nya MEA-avtal skulle kunna lägga en juridisk grund för restriktioner och till och med förbud mot GMO:er och därigenom begränsa företagets makt över jordbruket. Tillsammans med Kanada och Argentina har USA:s regering aktivt motarbetat biosäkerhetsprotokollet i drygt ett decennium och ställt krav som allvarligt försvagat ursprungsförslaget. Inte ens idag har USA, Kanada och Argentina ratificerat protokollet. USA:s aktuella åtgärder mot EU i WTO har utformats både för att underminera stödet för biosäkerhetsprotokollet och för att inordna det under WTO:s företagsvänliga agenda. Den amerikanska regeringen använder alltså WTO för att undergräva biosäkerhetsprotokollets legitimitet och splittra ett växande globalt samförstånd om biosäkerhet.

Att WTO utnyttjas för angrepp mot FN:s biosäkerhetsprotokoll visar hur en multilateralism med inriktning på socialt och miljömässigt skydd aggressivt

⁷ Greenpeace International, *Recommendations to the First Meeting of the Parties of the Cartagena Protocol*, Kuala Lumpur, 23-27 februari 2004.

attackeras och undermineras av det slags företagsdrivna "multilateralism" WTO representerar. De ständiga aggressionshandlingarna är förklaringen till att en alternativ multilateralism – som är rättighetsbaserad och som skulle kunna fungera för arbetstagarna och vara ett verktyg för en demokratisk och hållbar utveckling – ofta tycks genomförbar eller svår att föreställa sig.

Men det är bara så det tycks eftersom den alternativa multilateralismen systematiskt underminerats av de krafter som hämtar sin näring ur de "multilaterala" institutioner som inrättades i Bretton Woods och kulminerade i grundandet av dagens WTO. Den alternativa multilateralismens beståndsdelar finns redan, eftersom två motstridiga utvecklingar ägt rum under det halvsekel som följde på inrättandet av de multilaterala låneorganen (Internationella valutafonden, IMF och Världsbanken) och de förhandlingar om världshandeln som slutligen ledde fram till WTO. Å ena sidan ägde en oöverträffad utveckling rum av den internationella människorättslagstiftningen, som tidigare mest inskränkt sig till krigslagar. Här ingår vidareutvecklingen och preciseringen av ILO:s konventioner, de internationella deklarationerna, avtalen och konventionerna om grundläggande mänskliga rättigheter, samt de multilaterala miljöavtalen och andra värdefulla instrument. Å andra sidan var det under den här perioden som det globala kapitalet kom till makten, bland annat de transnationella industriella jordbruksföretag som nu försöker stärka kontrollen över hela livsmedelskedjan med hjälp av till exempel genmodifierade produkter. *Konflikten mellan de två motsatta krafterna – mänskliga rättigheter å ena sidan, företagens och de transnationella investerarnas "rättigheter" å den andra – kan betraktas som en kamp mellan två rivaliserande multilateralismer.*

1947 konstaterade till exempel FN:s ekonomiska och sociala råd (ECOSOC) behovet av statlig marknadsreglering. Det inbegrep användningen av de internationella råvaruavtalens prisstabiliseringsmekanismer för att hjälpa exportländer att få bukt med de sociala och ekonomiska effekterna av kortfristiga prisfluktuationer på världsmarknaden, i synnerhet vad gäller jordbruksråvaror som kaffe, socker och vete. Råvaruavtalen motarbetades allt häftigare av "den fria marknadens" förespråkare, och nyliberalismens angrepp på statliga regleringar av kapital och marknader och sociala skyddsmekanismer på 1980- och 1990-talen omfattade en nedmontering av råvaruavtalen och andra prisstabiliseringsmekanismer. En rapport från FN:s konferens för handel och utveckling (UNCTAD) om ekonomiskt råvaruberoende har visat att slutet för råvaruavtalen kom "... precis när världens råvarumarknader slog om från en överdriven kortfristig prisinstabilitet till brant fallande reala råvarupriser. Om något så behövde råvaruexporterande länder mer stöd från det internationella samfundet under den här perioden, inte mindre." Men nyliberalismen segrade: "Alltså inleddes 1990-talet utan någon fungerande marknadsstabiliserande mekanism..."⁸ Att de fria marknadskrafterna fick bestämma över jordbruksråvaruutvecklingen ledde till fritt fall för priserna – något som i praktiken motsvarades av sjunkande inkomster för småbrukarna och ännu större sänkningar av lantbruksarbetarnas löner.

⁸ Alfred Maizels, *Economic Dependence on Commodities*, UNCTAD X High-level Round Table on Trade and Development: Directions for the Twenty-First Century, Bangkok, 12 februari 2000, sid 4-5.

Det fanns inget oundvikligt över den här utvecklingen: *politisk och social mobilisering kan – och måste – än en gång föra upp den sociala regleringen av råvarumarknader på dagordningen. Vi måste genom handling se till att det är vår vision om ett rättighetsbaserat multilateralt handelssystem som läggs till grund för den sociala regleringen av det globala livsmedelssystemet.*

Slutsats

I IUL-rapporten *WTO och det globala livsmedelssystemet (2002)*⁹ skisserades ramverket för en facklig strategi grundad på *odelbara rättigheter*. Ett perspektiv grundat på odelbara rättigheter är nödvändigt inte enbart på grund av den stora mängd problem det globala livsmedelssystemet vållar för arbetstagarna, utan också på grund av själva livsmedelskedjans egenart, där småbrukares, lantarbetares, livsmedelsarbetares och konsumenters rättigheter och intressen är oskiljaktigt sammanflätade. Ur det här perspektivet behandlas en uppsättning rättigheter som oskiljaktiga inte bara principiellt utan i praktiken. Detta är viktigt eftersom den ena uppsättningen rättigheter inte kan förverkligas utan den andra. Eftersom de problem vi står inför är mångfacetterade och hör ihop med ett omfattande problemområde måste vi anlägga ett helhetsperspektiv som kan täcka in en stor och varierad mängd frågor.

De oskiljaktiga rättigheter som utgör grunden för en ny multilateralism förenar livsmedelssuveränitet med livsmedelstrygghet och en grundläggande uppsättning rättigheter för arbetande människor som löneanställda, småbrukare och självförsörjande bönder och konsumenter:

- Rätten till lämplig, näringsrik och säker mat
- Rätten till livsmedelstrygghet och livsmedelssuveränitet
- Rätten att organisera sig och kollektivförhandla, föreningsfrihet
- Rätten till en säker arbets- och livsmiljö
- Rätten till ett tryggt uppehälle

Ett nytt multilateralt ramverk för reglering av det globala livsmedelssystemet måste skydda och stärka den här odelbara uppsättningen kollektiva rättigheter. Det finns goda skäl att hävda att befintliga människorättsavtal – exempelvis MEA-avtalen och ILO:s konventioner som garanterar grundläggande rättigheter för fack och arbetstagare och lantarbetare – måste ges tillämpningsföreträde *framför* WTO-regimen och alla bilaterala och regionala frihandels- och investeringsavtal.

Som ett första konkret steg måste facket driva kampanjer för MEA-avtalens ratificering och tillämpning, till exempel biosäkerhetsprotokollet, och kräva att lagar stiftas och juridiskt bindande åtgärder vidtas där MEA-avtalen – och ILO:s konventioner – ges företräde framför frihandelsregimer som WTO. I de fackliga kraven måste ingå att nationella och subnationella lagar rättar sig efter MEA-avtalen och konventionerna som miniminormer. Detta borde leda till att ge en motsatt inriktning åt den "riskanalysprocess" som tvingar nationell

⁹ Rapporten kan beställas från IUL:s sekretariat eller laddas ner från vår webbplats i pdf-format på <http://www.iuf.org.uk/images/documents/WTO-s.pdf>

och subnationell lag att rätta sig efter WTO:s regler. Istället *sätter de här kraven igång en positiv harmoniseringsprocess som garanterar att internationella rättighetskonventioner efterlevs.*

Tyngdpunkten på rättigheter betonar de nationella regeringarnas roll. Det är på nationell och subnationell nivå som de här rättigheterna kan garanteras institutionellt och tillämpas. Enligt internationell människorätt har stater inte bara *rätt* att tillämpa det människorättsliga regelverket. De har dessutom en *skyldighet* att göra det.

Samtidigt är kampen för de universella rättigheternas tillämpning oskiljaktig från arbetet med att förändra de multilaterala institutionernas befintliga struktur så att mänskliga rättigheter ges företräde framför kommersiell profit.

En ny viktig uppsats som publicerats av FN-kommissionen för mänskliga rättigheter och där "mänskliga rättigheter, handel och investeringar" undersöks pekar tydligt på luckorna och motsägelserna i det rådande multilaterala systemet: "Medan nationella skyddssystem [*mot människorättsbrott – IUL*] skiljer sig från land till land är internationella mekanismer för hantering av enskilda klagomål avseende människorättsbrott ojämna. Kommittén för mänskliga rättigheter har till uppgift att höra enskilda klagomål beträffande medborgerliga och politiska rättigheter, medan Kommittén för avskaffande av diskriminering mot kvinnor (CEDAW) har till uppgift att höra enskilda klagomål från kvinnor som diskriminerats i utövandet av sina mänskliga rättigheter, bland annat ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. ILO har ett antal mekanismer, till exempel kommittén för föreningsfrihet samt undersöknings- och förlikningskommittén, för att höra klagomål avseende vissa arbetsrättsliga regler; men de tillåter inga enskilda klagomål och inte heller tar de hänsyn till samspelet mellan mänskliga rättigheter eftersom de enbart är inriktade på arbetsnormer. Men det finns i dagsläget ingen internationell mekanism för hantering av klagomål gällande helheten av ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Däremot ger investeringsavtalen investerare rätt till internationell upprättelse mot stater och stater rätt till upprättelse mot stater."¹⁰ Den iakttagelsen gäller i lika hög grad för WTO:s investeringsregler som de uttrycks i avtalet om handelsrelaterade investeringsåtgärder (TRIM).

Den uppenbara motsägelsen – mellan tillämpbara företagsrättigheter uppbackade av sanktioner i WTO och i regionala och bilaterala handels- och investeringsavtal å ena sidan, och internationella människorättsliga instrument utan tillräckliga tillämpningsprocedurer å den andra – kallas ibland "inkonsekvent". Men det skulle vara mer korrekt att prata om en "konsekvent" rättighetshierarki: i dagsläget övertrumfar WTO-reglerna och de regionala/bilaterala handelsavtalen tillämpningen och användningen av internationella människorättsinstrument. Det är den här hierarkin som kan och måste ändras.

¹⁰ Human rights, trade and investment, Report of the High Commissioner for Human Rights, 2 juli 2003, sid 4. Kan laddas ner från Internet på [http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/9b2b4fed82c88ee2c1256d7b002e47da/\\$FILE/G0314847.pdf](http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/9b2b4fed82c88ee2c1256d7b002e47da/$FILE/G0314847.pdf)

Genom att kombinera befintliga ILO-konventioner om rättigheter för arbetstagare och fack med FN:s människorättsfördrag och MEA-avtal närmar vi oss samtidigt ett ekologiskt hållbart globalt livsmedelssystem och ett mer rättvist och hållbart samhällssystem. *Som hörnstenar i ett nytt FN-baserat handelssystem garanterar de här universellt giltiga principerna och rättigheterna att livsmedlens produktion, förädling, distribution och konsumtion inte baseras på företagets vinster, utan på människornas behov – behov som ska respekteras som grundläggande mänskliga rättigheter.*

Det här är inget utopiskt program. De fackliga kampanjer vi föreslår runt biosäkerhetsprotokollet ger konkret fotfäste i internationell lag för aktioner till försvar för miljön, den biologiska mångfalden och rättigheterna för lantarbetare, odlare och konsumenter. Handling kring TRIPS-avtalet (handelsrelaterade immateriella rättigheter) är ett annat konkret mål för fackliga aktioner. Utvecklingsländerna tvingades skriva under TRIPS-avtalet som ett led i Marrakeshöverenskommelsen 1994, ur vilken WTO föddes. De samtyckte på villkor att bestämmelserna om patentering av livsformer (grundvalen för kommersialiseringen av GMO:er) granskades innan de trädde i kraft i utvecklingsländer 2000. Granskningen har systematiskt motarbetats. Under tiden används TRIPS-avtalet av stater som går i bioteknikföretagens ledband för att fastlägga nya internationella patentregler och tvinga fram patentering av livsformer. Facket kan aktivt ställa sig bakom kravet från LDC-länderna (Least Developed Countries) och den afrikanska gruppen i WTO att slopa artikel 27.3(b) i TRIPS, där företagets patenträttigheter sätts högre än miljön, livsmedelssäkerheten och arbetstagarnas rättigheter. Utifrån befintliga människorättsfördrag kan det bevisas att (bland annat) denna del av TRIPS i praktiken är olaglig enligt internationell lag och måste upphävas.

Livsmedels- och jordbruksfack kan och ska aktivt stödja de offentliganställdas och deras internationella fackfederation ISKA:s kampanjer för att vattnet ska förbli i offentlig ägo och undantas från förhandlingarna kring allmänna tjänstehandelsavtalet (GATS). Samtidigt kan vi börja mobilisera för att hålla jordbruket och miljötjänsterna utanför de utvidgade GATS-förhandlingarna, eftersom företagets makt över vattnet, jordbruket och miljön utgör ett direkt hot mot ett hållbart jordbruk och lantarbetarnas livsvillkor och arbetsförhållanden. Liksom TRIPS-avtalet innehåller GATS ett offentligt granskningsförfarande som aldrig tillämpats. Tillsammans med fackförbund inom offentlig sektor och samhällsorganisationer som delar vårt perspektiv kan vi kräva en fullständig offentlig granskning – med facklig medverkan – av effekterna av tidigare GATS-arrangemang som en förutsättning för vidare förhandlingar, samt en omförhandling av tidigare GATS-överenskommelser som skadat arbetstagarna och det allmänna bästa.

Inte i något av de här fallen föreslår vi en utopi eller återuppfinner hjulet. Vi använder befintliga internationella rättsliga instrument och stödjer befintliga motståndsrörelse mot WTO:s ensidigt företagsvänliga inriktning. Vad vi skisserar är en strategi för att bädda in WTO:s regler i ett ramverk av multilaterala rättsinstrument som kan ta udden av företagsoffensiven. I slutändan måste facket erbjuda en konsekvent strategi för hur regelverket som styr den globala handeln och investeringarna handfast ska placeras under kontroll av det internationella organ som är bäst lämpat att se till att den globala handeln blir ett demokratiskt utvecklingsverktyg, inte ett medel för

undergrävande eller avskaffande av de globala rättigheter som ligger till grund för arbetarrörelsens mål och metoder. Det är vår uppfattning att FN:s ekonomiska och sociala råd skulle kunna vara ett sådant internationellt organ om det demokratiserades och gavs de nödvändiga maktbefogenheterna för att utöva sitt mandat enligt definitionen i kapitel 9 av FN-stadgan, det vill säga *att främja högre levnadsstandard, full sysselsättning samt framåtskridande och utveckling i ekonomiskt och socialt avseende, och uppmuntra respekterande av mänskliga rättigheter och grundläggande friheter*. Om vi återger FN detta mandat, och de nödvändiga verktygen för att utöva det, ger vi samtidigt multilateralismen en verklig chans att fungera för arbetstagarna i hela världen.

Multilaterala avtal som FN:s förklaring om mänskliga rättigheter, ILO:s konventioner och MEA-avtalen är viktiga mekanismer för skapandet av ett hållbart globalt livsmedelssystem och det konkreta förverkligandet av internationalism mellan arbetande människor. Men naturligtvis måste arbetarrörelsens internationella solidaritet även i fortsättningen ges direkt uttryck av arbetare och deras fackföreningar i kollektiva aktioner och facklig styrka. I den bemärkelsen innebär upprättandet av en FN-baserad multilateralism för social reglering av världshandeln och de globala investeringarna ett införlivande av målen för arbetarrörelsens internationalism – men det varken kan eller ska ersätta dem. Om sociala regleringar ska fungera, och om jämlikhetssträvanden och arbetarstagares kollektiva rättigheter ska förverkligas, måste arbetarrörelsens internationella solidaritet även fortsättningsvis vara en källa för att utifrån trycka på länders regeringar och FN:s organ för att garantera att utövandet av nationell suveränitet är genuint demokratiskt och har sin utgångspunkt i tillgodoseendet av arbetande människors rättigheter och intressen globalt.